

DEĞİŞİMİN ÖNCÜLERİ: MODEL ŞAHISLAR ve TÜRK EDEBİYATINA YANSIMALARI

Abdullah ŞENGÜL*

ÖZ

Türk milletinin farklı bir tarihî macerası ve bu maceraya bağlı olarak ortaya çıkan bir de edebiyatı vardır. Bunları dikkate almadan yapılan tasnifler her zaman tartışmaya açıktır. Diğer edebiyatlar için de böyledir. Modern edebiyatlarda olduğu gibi, topluma örnek olacak kahramanlar bizim edebiyatımızda da anlatılmıştır. Bu kahramanlar millî oldukları kadar modern kimliğe de sahiptirler. Çağdaş toplumların gelişmeleri bu kahramanlara da bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, model şahıs, toplum, değişim

ABSTRACT

Pioneers of Change: Model Characters and their Reflections to Turkish Literature

Turkish nation have got a different historical adventure and a literature that have originated from this adventure. Classifications that don't consider these are always discussable. Other literatures are in this way as well. Like modern literatures, heroes that will be the models of society were explained in our literature. These heroes have both modern personel and national identity. The development of modern societies are dependent on these heroes, too.

Key Words: Literature, model person, society, changing

I. Giriş

Her edebiyat kendi iklim ve şartlarında vücut bulur. Malzemesi üst dil olan edebî eser, insanî duyarlılığın ürünü olması gibi sebeplerle ortak özellikler gösterir. Fredric Jameson'un "üç dünya" teorisi bu benzerliklerin esas alındığı, edebiyata genel bir yaklaşımın ürünüdür. Birçok edebî eleştiri ve edebiyat kuramı ile ilgili kitaplarda, Jameson'un "üç dünya" teorisi temel alınarak, dünya edebiyatlarını kategorik tasnife tabi tutmak alışkanlık oldu. Bu teoriye göre, bütün üçüncü dünya metinleri ulusalcılık ideolojisi etrafında oluşturulmaktadır.¹ Böyle metinler

* Yard. Doç. Dr. AKÜ Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Afyon, asengul@aku.edu.tr

¹ Ahmad Aijaz, *Teoride Sınıf, Ulus, Edebiyat*, (Çeviren: Ahmet Fethi), İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995, s.120.

çoğu zaman dışı karşı güçleri birleştirme şeklinde değil de, sınıf, ulus, ırk, bölge, dinsel kimlik gibi çatışmalar şeklinde ortaya çıkar. Üçüncü dünyada kapitalist kültürün belirleyici ayrımı gerçekleşmediği için, şiirsel olanla siyasal olan karışıktır. Bu durumda sanatkarlar, muhayyel olanı, gerçek olana tercih ederler. Üçüncü dünya bu çıkmazları aşamadığı için üçüncü dünyadır. Bu sonucun esas hazırlayıcısı elbette birinci dünyadır. Çünkü küçük gördüğü, sömürdüğü ve ihmal ettiği dünya, edebî eserlerinde varlığını düşmana karşı muhafaza edecek kahramanlarını yaratmak istemiştir. Bu yüzden Jameson, üçüncü dünya metinlerine “ulusal alegori”ler² diyor.³ Dünya edebiyatını ve bu edebiyatların anlattığı edebî eser kahramanlarını bu şekilde tasnif etmenin doğruluğu tartışma konusudur. Nitekim Arayışlar döneminde ortaya konan edebî eserlerimize bu dikkatle yaklaşanlar da vardır.⁴

Bu çalışma ile topluma önderlik etmek üzere oluşturulan edebî eser kişilerinin değişimdeki rolünü araştırmak istiyoruz. Ayrıca Türk edebiyatını, modernleşme sürecinde ortaya koyduğu eserleri, modern ve çağdaş kimliği oluşturmaya çalışan edebî eser kişileri açısından çağdaş edebiyatlarla mukayese ederek, ulusal ve modern kimliği oluşturmadaki benzerliklere dikkat çekmeye çalışacağız. Özellikle XIX. asrın ikinci yarısından itibaren gelenekten çok dış dünyada gelişen şartların belirleyici olduğu Türk edebiyatına geçmeden önce, Çağdaş edebiyatlarda ulusal ve modern kimliğin ne şekilde oluşturulduğuna bakmaya çalışalım.

² “Alegori” terimi *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler* isimli eserde şu şekilde tanımlanmaktadır: “Bir düşüncenin canlı bir varlık olarak ifadesidir. Soyut (mücerret) bir fikri heykel ve resim ile gösterme. Eskiden istiare-i temsiliye denirdi. Genellikle adâlet gözü bağlı, bir elinde kılıç, bir elinde terazi olan bir insan şeklinde gösterilir. Bu tür eserlere alegorik veya alegorili denir.” Bkz., Aslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999. Ulusal alegori ise, bir düşüncenin, bir kültürel kimlik dahilinde ve canlı bir varlık olarak ifade edilmesidir.

³ Nurdan Gürbilek, *Kör Ayna, Kayıp Şark –Edebiyat ve Endişe–*, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2004, s.172.

⁴ Jameson’un “ulusal alegori”ler tezinden hareket edenlerden biri de Herkül Milas’tır. Milas, *Türk Romanı ve Öteki* isimli eserinde, Türk kimliğinin oluşturulması sırasında, Yunan imajından faydalanmasına rağmen, ulusal alegori dediği Türk tahkiyesinin, birbirini takip eden “stereotip”ler yaratmanın ötesine geçemediğini belirterek, modern dönemde ortaya konulan birçok eseri, “öteki”ne duyulan tepkinin ortaya çıkardığı bir edebiyat gibi göstermek ister. Herkül Milas, bu tezini savunurken, Ömer Seyfettin’in eserlerini de örnek olarak verir. Bkz. Herkül Milas, *Türk Romanı ve “Öteki” Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları 2000, s.42-45.

II. Değişimin Öncüleri: Model Şahıslar

Bilindiği üzere modern dünyanın kurulmasına hizmet eden sanatçılar, yeni dünyayı şekillendirecek kahramanlarını önce eserlerinde anlattılar. Sonra itibarı dünyada çizdikleri bu kahramanları, gerçek dünyada yetiştirmeye çalıştılar. Yeniliği, oluşturdukları bu kahramanlara anlattırdılar. Dolayısıyla ilk değişenler onlar oldu. Bu kahramanların iki yönü vardı. Birincisi çağdaş ve yenilikçi insanlar oluşları; ikincisi, birer kültürel kimliğe sahip olmaları ve bu kimliği en üst noktada temsil etmeleri.

Fransa ve Almanya'da modern edebiyatın doğuşu, İngiltere ve İspanya'da edebiyatın klâsik dönemini yaşaması, kilisenin insanların zihinleri üzerindeki baskısının kalkması, kısacası eski dünyanın sınırlarının aşılması, öncelikle bu dönem sanatkarlarının eserleri vasıtasıyla hazırladıkları yeni dünyada gerçekleşti. Sanatın, toplumsal varoluşu belirleyen önemli bir tarafı olduğu⁵ gerçeğini kavrayan sanatkarlar, gerçek inkılâbın kapısını bu bilinçle kaleme aldıkları eserleriyle araladılar.

Çağdaş edebiyatlara bu noktadan yaklaşmak mümkündür. Mesela Alman edebiyatı “birlik” üzerine inşa edilmiş bir edebiyattır. Alman romanlarının kahramanları bu açıdan incelendiğinde, kişilikleri gelişmeye başlayan kahramanların, içlerindeki kuvvetlerin gittikçe yoğunlaştığı ve her birinin yavaş yavaş “Alman ideali”ne doğru bir yükselme gösterdiği takip edilir. Goethe bu duruma “insan” halini alma diyor. Stefan Zweig, Alman romanlarındaki kahramanların “ben”likten “insan”lığa geçişini şöyle açıklar:

“Hayatın karmakarışık bir hale getirdiği unsurlar huzur içerisinde aydınlığa çıkarlar, billurlaşır, çıraklık yılları ustayı yaratır ve bütün bu kitapların son sayfasında, Grüne Heinrich, Hyperion, Wilhelm Meister, Ofterdingen gibi kahramanlar, temizlenmiş, arınmış bir dünyaya güçlü bir bakışla bakarlar. Hayatla ideal birbiriyle uzlaşır. Kuvvetler artık karmakarışık bir şekilde boş yere harcanacak yerde, birbiriyle birleşir ve hep birlikte, düzenli çabalarla, en yüce gayeye doğru yönelir. Goethe'nin ve bütün Alman yazarlarının kahramanları, önünde sonunda en kusursuz şekillerine ulaşmış olan değerli ve faal insanlar haline gelirler.”⁶

Aynı durumu, İngiliz burjuvasının adalet anlayışının her zaman belir-

⁵ Karl Marx-Friedrich Engels, *Sanat ve Edebiyat*, (Çeviri: Murat Belge), İstanbul: De Yayınları, 1971, s.7.

⁶ Stefan Zweig, *Üç Büyük Usta*, (Çeviren: Ayda Yörükân), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1995, s.131-132.

leyici olduğu İngiliz romanlarında da görmekteyiz. İngiliz romanlarında anlatılan olaylar, yürürlükte olan ahlâk yasaları ile çatışmaz. Zweig, birçok İngiliz romanı için geçerli olan şu tespiti yapar:

“Kaderin melodisinin arasından hep şu cümleler kulağımıza çarpar ya-vaşça: ‘Sadık ve dürüst ol!’ Ve bu melodi her zaman bir Apocalypse’le, bir hüküm günü ile biter: İyiler cennete gider, kötüler cezalandırılır.”⁷

İngiliz edebiyatının en önemli romancılarından biri kabul edilen Dickens’in romanlarında da bu adalet hep belirleyici olmuştur. Bu yüzden onun kahramanları erdem sahibi insanlardır. Zweig, vaiz, rahip, sağduyu filozofu, öğretmen, bütün bunların Dickens’in yanında durarak, onun eserlerine müdahale ettiğini düşünür.⁸ Bu yüzden Dickens’in bütün romanları gençlerin yararlanabileceği bir örnek bir uyarı aracı niteliğindedir.

Alman ve İngiliz edebiyatına ait bu kısa tespitten sonra, XVIII. asırdan günümüze, sanatın ve edebiyatın çağdaş dünyanın kurulmasında oynadığı role, Fransız ve Rus edebiyatlarından hareketle kısaca bakmaya çalışalım.

Baudelaire’in, Rousseau’nun, Daudet’nin, Balzac’ın bugünkü modern Fransız insanının inşa sürecinde oynadığı rolü bilmeyen yoktur. Özellikle Balzac’ın kahramanları yarının Fransa’sı için düşünülmüş edebî eser kişileridir. Napoléon’un silah gücü ile fethetmek istediği dünyayı sanatın gücü ile fethedeceğine inanan Balzac, Napoléon’un bir resminin altına, “onun kılıçla sona erdiremediği şeyleri, ben kalemle tamamlayacağım” diye yazar.⁹

Stefan Zweig, Balzac’ın kahramanlarını belli özellikleri olan ve ahlâkî yönden olduğu kadar psikolojik yönden de belirli tepkiler gösterebilen unsurlar olduğunu vurgulayarak, bu kahramanların bir insan olmaktan çok, insan haline gelmiş birtakım yetenekler olduğunu söyler. Balzac’ın sanatkârlığı da bu temel anlayışa bağlı olarak diğerlerinden farklıdır. Çünkü onun edebiyat alanında ulaşmak istediği şey “imparatorluk tacı”dır. Balzac’ın bir süre takma isimlerle yazma denemelerinden sonra yazarlık mesleğini bıraktığını ve üç-dört yıl bir noterin yanında kâtip olarak çalıştığını belirten Zweig, bu sürede yaptığı gözlemlerin onu yeniden yazarlığa yönelttiğini ve Balzac’ın asıl şöhreti büyük kütlelerin gelişmesine çalışır-

⁷ Zweig, *a.g.e.*, s.72.

⁸ Zweig, *a.g.e.*, s.73.

⁹ Zweig, *a.g.e.*, s.13.

ken elde ettiğini ve bunun onun sanatının gayesi olduğunu söyler:

“Bu sefer korkunç iradesinin olanca kuvvetiyle mutlak olana, sınırsız olana ulaşmak istiyordu; aşırı ve şiddetli bir hırsla –ayrıntılar, özel vakaları, bütünden kopmuş ya da ayrılmış olan unsurları bir yana bırakarak– yalnızca büyük kütlelerin gelişmesi ile ilgileniyor ve yalnızca ilkel içgüdülerin esrarlı çarklarını inceliyordu. (...) düzensizlikten ahenge, hayatın dış görünüşünden özüne varmak; bütün dünyayı imbikten geçirmek, ‘özlü’ bir hale getirmek ve tam bir senteze ulaşacak şekilde yeniden yaratmak, dizginleri eline aldığı bu yaratış sürecini kendi soluğu ile canlandırmak ve kendi elleri ile ona yön vermek: İşte gayesi buydu.”¹⁰

Balzac, romanlarında tıpkı Napolèon gibi, Fransa’yı merkezi Paris olmak üzere, dünyaya hâkim olan bir ülke haline getirmiştir. Max Nordau da “Parisli kadını Fransız romancısı yaratmıştır” diyerek, bu muhayyel kahramanların dış dünyadaki etkilerine dikkat çekmek ister.¹¹ Balzac gibi Victor Hugo, Walter Scott ve Dickens’in kahramanları da tek renklidir. Hepsi belirli bir gayeye doğru yönelmişlerdir. Hedeflerine ulaşmak için ya yenilir, yok olurlar; ya da hayata üstün gelirler; etrafındakilere örnek olurlar.¹²

Konuyu biraz daha somutlaştıracak olan örneklere geçebiliriz. Önce, çağdaş Fransız edebiyatının önemli isimlerinden Alphonse Daudet’in Fransa’nın Almanya tarafından işgali sırasında yaşanan olayların anlatıldığı ve *Pazartesi Hikâyeleri* isimli kitabında yer alan iki kısa hikâyesine bakalım:

Bunlardan ilki *Son Ders* isimli hikâyedir. Haylaz bir öğrencinin dikkatiyle, bir Fransızca öğretmeninin Almanların işgaline gösterdiği tepkiyi anlatır. Fransızca’yı bilmenin, Fransız olmanın olmazsa olmaz şartı olduğunu söyleyen öğretmen, Almanların, Fransızca’yı doğru konuşamadıkları için kendilerine “Siz nasıl Fransızsınız?” demeye haklarının olduğunu söyledikten sonra, işgal öncesi son dersinde dil şuurunu işler. Fransızcanın dünyanın en güzel, en açık, en sağlam dili olduğunu, muhafaza edilmesi ve asla unutulmaması gerektiğini söyleyen öğretmen; “Bir millet esarete düştüğü zaman, lisanına sahip oldukça, zindanın anahtarı kendi elinde demektir”¹³ diyerek, F. Mistral’in; “diline sahip oldukça, seni zincirlerden

¹⁰ Zweig, a.g.e., s.10.

¹¹ Cemil Meriç, *Jurnal I*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.218.

¹² Zweig, a.g.e., s.130-131.

¹³ Alphonse Daudet, *Pazartesi Hikâyeleri*, (Çeviren: Sabri Esat Siyavuşgil), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1946, s.9.

kurtaracak anahtar kendi elindedir” sözüne atıfta bulunur. Öğretmen son dersini, kelimeler boğazında düğümlendiği için kocaman harflerle tahtaya “Yaşasın Fransa” yazarak bitirir.

İkinci örneğimiz aynı yazarın *Hayırsız Zuhaf* isimli hikâyesidir. Bu kez, Fransa'nın işgaline kayıtsız kalan Zuhaf'a elli beş yaşındaki babası Lory'nin verdiği ders anlatılır. Fransa'nın işgaline kayıtsız kalan Zuhaf'a, bütün mal varlığını bırakan baba, millî onurunu, üç-beş kuruşa feda eden oğluna inat, ülkesine olan borcunu ödemek için ilerlemiş yaşına aldırma-sızın gönüllü yazılır.¹⁴

Fransız edebiyatına ait bu iki örnekten sonra, 1917 Ekim Devrimi'ni hazırlayan sosyalist dünyanın kurulma sürecindeki Rus edebiyatına bakalım. N.G. Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı*¹⁵ isimli iki ciltlik romanının kahramanlarından Rahmetov ve Kriyukova söz konusu yaklaşımın ürünüdür. Varlıklı bir aileden gelen Rahmetov, yeni ideoloji ile tanıştıktan sonra, bütün maddî varlığından feragat eder ve inandığı düşünceyi kendi şahsında temsil etmeye çalışır. Aynı romanın kadın kahramanlarından Kriyukova, bir hayat kadını iken, Vera'nın atölyesinde çalışmaya başlayarak, emeğin değerini kavrar ve eski hayatını terk ederek kendisine daha fazla saygı duyacağı insanca bir hayata kavuşur.¹⁶

Rusya'nın modernleşme rüyasının bir bakıma dramatize edilmesi olan eserde Nikolay Çernişevski, Rusya'yı modernleştirecek yeni insanı, kapatıldığı Petropavlosk Kalesi'nin zindanlarında arar ve bulur. Marshall Berman, Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı* isimli eserini incelerken, bu beceriksizce yazılmış eserin, bütün aksaklıklarına rağmen modern Rus ruhunun gelişmesinde çok önemli bir adım olduğunu söyler. Marshall Berman'a göre Çernişevski bu yeni insanların öykülerini anlatarak, “yeni insan” sınıfının ortaya çıkmasını amaçladığını ve ancak onların inisiyatifiyle

¹⁴ “-Evlat, dedi, işte örs, işte âletler. Bunların hepsi senin... Ötede, dipte, kapının dumanlı çerçevesi içinde görünen, içi güneş ve anlarla dolu küçük bahçeyi göstererek :-Bunlar da senin!... dedi. Kovanlar, bağ, ev, hepsi senin... Mademki şerefini bunlar için feda ettin, elbette senin olmalı... Artık buranın efendisi sensin... Ben, gidiyorum... sen Fransaya beş sene borçlusun; ben o borcu ödemeye gidiyorum.” (Daudet, *a.g.e.*, s.59)

¹⁵ Nikolay Çernişevski 1862 yılında, devlete karşı komplo hazırlamak ve yıkıcı faaliyetlerde bulunmaktan iki yıl St. Petersburg'da Petropavlosk Kalesi'nin zindanlarında kaldı. Daha sonra Sibirya'ya ömür boyu sürgüne gönderildi. *Ne Yapmalı* Petropavlosk zindanlarında yazıldı.

¹⁶ N. G. Çernişevski, *Nasıl Yapmalı*, (2 cilt), (Çeviri: Güneş Bozkaya), İstanbul: Yar Yayınları, 2000, s.278-543.

Rusya'nın modern dünyaya taşınabileceğine inandığını belirtir.¹⁷

Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı* eseri gibi, Dostoyevski'nin 1864'te yayınladığı *Yeraltından Notlar* isimli eserinde de özgürlüğü ve onuru için savaştığı; sadece sisteme karşı değil, kendi özgüvensizlik ve öz nefretine karşı savaştığı kahramanlar vardır. Bunlar, Çernişevski'nin kahramanlarından farklı olarak insan iç yaşamının gerçek derinlik ve değişkenliğini bütün açıklığı ile gösterecek kadar iyi tasarlanmış kahramanlardır. Gerek Çernişevski'nin gerek Dostoyevski'nin kahramanları, kısa sürede Petersburg bulvarlarına gerçek kimliklerini sindirirler. Nereden geldiklerini ve nereye gittiklerini bilirler. Bu mücadele, aristokrat subaya karşı yoksul memurun mücadelesi şeklinde resmedilir. Yani, yeraltı insanının otoriteye karşı çıkışı anlatılır.¹⁸ Her iki eserde de ortak amaç, insan hakları, eşitlik, onur, saygınlık gibi konularda verilen mücadelelerle birlikte, yeni ve modern bir sokak yaratmaktır. Her iki eserde de sokak imgesi, Rusya'yı maddî ve simgesel açıdan modern dünyanın ortasına taşımak ister.¹⁹

Gogol, *Neviski Bulvarı* isimli hikâyesinde, Çernişevski ve Dostoyevski'nin eser kahramanlarını yeraltından yerin üstüne çıkarır. Öğrenciler, memurlar, aydınlar ve hatta işsizlerden meydana gelmiş bir kalabalık Kazan Katedrali'nin önünde toplanır. Artık, önceleri çok fazla önemsenmedikleri bu şehirde giderek itibar kazanırlar. Toprak ve özgürlük isterler, sistemle çatışarak büyürler.

Bütün bu kahramanlar, değiştirmek istedikleri Rusya'nın inşası için düşünölmüş ve edebî eserlerde yoğrulup, sokaklara çıkarılmıştır. Bu insanlar, 1789 Fransız İhtilâli'ni gerçekleştiren kahramanlar gibi, 1840'larda Rusya'da ortaya çıkıp, insan hakları için kendilerini ortaya koyabilen bir heyecanla donatıldılar. Nasıl ki, Eyfel Kulesi Fransız zevkinin, Fransız insanının başarısının bir simgesi olarak inşa edildiyse, Dostoyevski de Billur

¹⁷ Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor -Modernite Deneyimi*, (Çevirenler: Ümit Altuğ-Bülent Peker), İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s.290-291.

¹⁸ Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, (Çeviren: Nihat Yalaza Taluy), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1963, s.102147.

¹⁹ Sokak imgesi Baudelaire'de de görölmür. O da eserlerinde kendi hakları uğruna örgütlenmeyi ve harekete geçmeyi bilen bir yeni nüfusun arayışları içindedir. Özellikle onun eserlerinde Paris, haklarını sonuna kadar kullanabilme kabiliyetindeki insanlarla doludur. Petro, XVI-II. asrın başında kurduğu bu şehirle, Rus insanının batılı değerleri benimsemesini istiyordu. Tam bir asır sonra Petro'nun istediği bu insanlar, Çernişevski'nin, Dostoyevski'nin Gogol'un Mayakovski'nin, Tolstoy'un, Puşkin'in eserlerinde boy gösterdi. Baudelaire'in Paris'ine karşı Dostoyevski'nin Petersburg'u, tıpkı Kafka'nın Prag'ı Brecht'in Berlin'i gibi, medeniyetin ve yeniliğin sembolü olarak anlatıldı.

Saray'da Petro'nun kurduğu Petersburg'un en az Paris kadar büyük bir zevkle inşa edildiğini anlatmak istedi. *Yeraltı Notları*'ndaki kahramanların baştan ayağa matematiksel bir kesinlikle plânladığı, hesapladığı bu muhteşem şehir, modern Rusya'nın Avrupa'ya açılan kapısı olarak tasarlandı.²⁰ İskoçya, Polanya, Çek ve Slovak edebiyatlarındaki çeşitli tarihî romanlarda anlatılan kahramanlar, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, millî gururun yükselmesi ve halkta tarih şuurunun uyanmasına belirli ölçüde katkıda bulundular.²¹

Almanlar aynı özellikteki eser kahramanlarına “zeitgeist” yani, “çağın ruhunu temsil eden” diyorlar. Aynı düşüncenin İtalyan realist edebiyatın kuramcıları olan Sanctis ile Luigi Capuana'da da olduğu görülmektedir. Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'sının kahramanlarından Raskolnikof, bireyci bir anlayıştan, toplumcu bir yaşayışa geçmiştir. Raskolnikof, gösterdiği bu gelişme ile “somut-evrensel” bir tip olmuştur. Gerçi Dostoyevski romanlarında hep mutlak insanı aramış, evrensel insana, tek tek insanların benliği içerisindeki evrensel unsurlara ulaşmağa çalışmıştır. Bu yüzden eserlerinde anlattığı kahramanlar her zaman insanlığın sınırına varmışlardır.²² Birçok kahramanın şahsî arzuları için değil, evrensel olan için mücadele etmeleri bu yüzdendir. Max Weber bu tip kahramanlara “ideal sosyal tip” diyor. Marxçı eleştirinin gerçek-gerçekliği savunan kolu,²³ tiplerin çağdaş özelliklerin temsilciliğini yapabilme gibi bir yönünün olduğunu söyleyerek, bir bakıma yukarıdaki tespitleri doğrular.²⁴ Kısacası, çağdaş edebiyatlarda sanatkar, yaşadığı günün gerçeğine değil, kurmak istediği gerçeğin peşine düşer. Gerçekten de modern toplumların sokaklarında gezenler, önceden, sanatkarların eserlerinde anlattığı insanlardır. Bu tip örnekleri, modern edebiyatların tamamında görmekteyiz. Bütün bu çabalar, sanatkarların yaşadıkları toplumu çağın sosyal ve kültürel değerleri ile donatmak istemeleri değil midir? Şüphesiz bu donanım, her edebiyatın kendi tarihsel ve kültürel gerçeği üzerine inşa edilmek istenmiştir.

Yukarıda Fransız ve Rus edebiyatından hareketle anlatmaya çalıştığımız bu değişim sürecini sağlıklı tamamlayanların yanında, tamamlayamayan-

²⁰ Berman, a.g.e., s.304-317.

²¹ René Wellek-Austin Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çeviren:Ahmet Edip Uysal), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983, s.135.

²² Zweig, a.g.e., s.142.

²³ Marxçı eleştirinin diğer kolu, “ülkûsel gerçeklik”tir.

²⁴ Murat Belge, *Edebiyat Üzerine Yazılar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s.26-27.

lar da oldu. Bu sürecin bizdeki seyrini Arayışlar döneminden itibaren verilen eserlerden takip etmek mümkündür. Sözü buraya getirmişken, söz konusu sürecin bizim tahkiyemizde ne şekilde gerçekleştiğine bakalım:

III. Türk Edebiyatına Yansımaları

Eski edebiyat, kendi geleneğinin belirlediği şartlarda tipler oluşturdu. Modernleşme sürecine bağlı olarak, bu muhayyel kahramanların yeri, daha sıradan ve daha hayattan insanlar almaya başladı. Ancak Türk edebiyat geleneği, kalıplaşmış ifadelerle şahıs oluşturma alışkanlığından dolayı, yeni insanı anlatmada hayli zorlandı. Yerli kaynağı olmayan Türk tahkiyesi, başlangıçta batı edebiyatlarından öğrenebildikleri ile yetinmek zorunda kaldı. Bu yüzden ilk dönemde oluşturulan tahkiye kahramanları bizden çok başkalarına benzedi. Yazarlarımız, her biri bireysel özellikler gösteren ve derinliğine incelenmiş kahramanlar oluşturmak yerine, genel özellikler gösteren daha yüzeysel kahramanlar yaratmayı tercih ettiler. Birincisi “karakter”, ikincisi “tip” oluşturmak demektir. Birincisi, ikincisine göre daha zordur. İlk romanlarımızdan itibaren tiplerin ağırlıkta olması biraz da bu sebeplerle ilgilidir. Ancak, konuyu sadece bu çerçeveden ele almak doğru değildir. Gelişen olaylar, toplumcu bir tavrı gerekli kılmış ve sanatkârları ilk örnekleri (proto tipler) oluşturmaya itmştir. Bu şartlar, bizde, batı edebiyatından farklı bir gelişmeyi gündeme getirdi. Mevcut problemlerle başa çıkabilmek için, sistemle çatışan kişiler, çeşitli şekillerde idealize edilerek, bu problemlerin karşısına çıkarıldı. Çoğu zaman abartılı bir şekilde, hiç de akılcı ve çağdaş olmayan yöntemlerle sistemin karşısına geçirildi: Haksızlığa karşı mücadele eden kanun kaçakları gibi. Ancak, bunlara bizim toplumumuzun, dolayısı ile edebiyatımızın gerçeği olarak bakmak lazım. Mesela, bizim tahkiyeli eserlerimizdeki birçok kahraman, destan ve masallarımızdaki kahramanları düşündürür. İslâm Bey, âdeta bir destan kahramanıdır. Tosun Bey, Muhsin Çelebi, Koca Ali, Ferhat Bey olağanüstü özellikleri olan kahramanlardır. Lukacs’ın dediği gibi, destan kahramanları bütün çatışmaları ve yaşadığı bütün problemlere rağmen yine de bir topluluğun temsilcisi olma özelliğini kaybetmezler. Onlar, toplumlarından en az bir adım öndedirler. Onların idealize edilmek suretiyle yüceltilen sözlerini kavramak daha kolaydır.²⁵ Çünkü bir toplumun önüne model olarak konan kahramanlar asla birey değillerdir. Mensup oldukları

²⁵ Georg Lukacs, *Roman Kuramı*, (Çeviri: Cem Soydemir), İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s.73-76.

toplumu ve savundukları düşünceleri en üst düzeyde temsil ederler. Bu yüzden şu ya da bu amaçla idealize edilen kahramanlar, her şeyden önce anlamlı bir bütünün parçalarıdır. Yukarıda örnek olarak verdiğimiz İslâm Bey, Tosun Bey, Muhsin Çelebi, Koca Ali, Ferhat Bey gibi edebî eser kahramanları birer model olarak düşünüldüğü için böyledir. “Ben” değil, “biz” adına düşünür ve hareket ederler.

Türk tahkiyesi bu noktadan incelendiğinde, yarın için tasarlanmış kahramanların bir kısmı yaşayış, düşünce ve başarıları ile hem kendi dönemlerine hem de daha sonraki dönemlere örnek olan şahıslardır. Bu tip kahramanları Ömer Seyfettin’in *Eski Kahramanlar* adı altında yayınlanan hikâyelerinde görürüz. Onun hikâyelerinde tarihî veya tarihî gibi gösterilen bu kahramanlardan başka, toplumun ihtiyaç hissettiği konularda söyleyecekleri olan ve bunları yaşantılarına aksettiren kurmaca kahramanların da olduğunu görüyoruz. Bunların tamamı her şeyden önce anlatma zamanı için son derece önemli kahramandırlar. Yüklendikleri görev gereği, sonraki dönemlere de örnek olabilecek durumdadırlar.

Türk tahkiyesinde bu amaçla oluşturulmuş kahramanlar, genel özelliklerle birlikte, bireysel özellikler de gösterir. Ancak, bireysellik, karakter oluşturmaktan ziyade tipin özelliklerini zenginleştirmeye hizmet eder. Bu dönemde oluşturulan tiplerin büyük bir kısmı, idealize edilmiş tiplerdir. “Model şahıs” söz grubu ile karşılayabileceğimiz bu tipler, öncelikle Türklük eksenine oturtulmuş kahramanlardır. Mesela Ömer Seyfettin’in idealize ettiği kahramanlar, kendi adlarına değil, mensup oldukları kimlik ve kültür adına fedakârlık ederler. Ömer Seyfettin’in *Eski Kahramanlar* ismi altında yayımladığı hikâyelerinin kahramanları, kendi devirlerinde hem yaşayış hem de düşünce olarak son derece yeni, akılcı, fedakâr, çalışkan, imanlı ve dürüst insanlardır. Nitekim XX. asırda yaşamının zorluğunu akıl ile aşmanın mümkün olabileceğini *Kütük* isimli hikâyenin kahramanı Aslan Bey’le gösterir.²⁶ Herkül Milas’ın düşüncesinin tersine, kuvvetin yirminci asırdaki belirleyici rolüne dikkat çekmek için, cesareti ve gücü topuzda sembolleştirir.²⁷ Muhsin Çelebi, *Pembe İncili Kaftan*’da ulusal onurun peşine düşer.²⁸ “Kılıç kabzasının nasırlattığı elinde, kalem yabancı durmayan” Tosun Bey, içe dönük çatışmaları yaşasa da sada-

²⁶ Ömer Seyfettin, “Kütük”, *Bütün Eserleri-Hikâyeler 2*, (Hazırlayan: Hülya Argunşah), İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999, s. 82-91.

²⁷ Ömer Seyfettin, “Topuz”, a.g.e., s.184-190

²⁸ Ömer Seyfettin, “Pembe İncili Kaftan”, a.g.e., s.124,134.

kat ve bağıllığı canından aziz sayar.²⁹ Diyet'te Koca Ali sadece kolunun değil, insan onurunun da diyetini öder.³⁰ *Ne Yapmalı* romanının kahramanlarından Rahmetov'un yaşayarak öğrendiği onuruna düşkünlük ve başkasının himmetine muhtaç olmama düşüncesi, Koca Ali'nin yaşam felsefesidir. O da Rahmetov gibi imkânı reddeder.

Yeni Kahramanlar ismiyle yayımlanan hikâyelerin kahramanları ise, XX. asır gerçeğini kavramış, bir ayağı geleceğe uzanmış, kendine, geçmişine inanan, geleceğe yürüme kararlılığında olan insanlardır. Onlar, millî kimliklerine sahip çıkarak, öncelikle modern kimliği yaratmak isterler. *Primo Türk Çocuğu* hikâyesinin "Nasıl Öldü?" isimli ikinci bölümünde bu süreç adım adım anlatılır.³¹ *Kaç Yerinden* hikâyesinin kahramanı Ferhat Bey pilottur. Sakat kalmasına rağmen ülkesine daha fazla hizmet etmenin arayışı içindedir. Ömer Seyfettin'in birçoğu millî-romantik olan kahramanları, bir an için kimliklerinden soyutlandıklarında çağdaş, evrensel ve insanî taraflarıyla zaten çok farklı özellikler gösterirler.

Ömer Seyfettin'in dil konusunda kaleme aldığı yazılarında, yukarıda bir bölümünden kısaca bahsettiğimiz *Primo Türk Çocuğu ve Bir Çocuk: Aleko* isimli hikâyelerinde Alphonse Daudet'in *Son Ders* isimli hikâyesinin dil konusunda verdiği mesajı, farklı kurgularla anlattığı görülmektedir. *Balkan Harbi Günlüğü*'nün çeşitli yerlerinde aynı dili konuşamamanın sıkıntıları, dilin millet olmadaki rolü vurgulanarak verilmiştir. Aynı dili konuşamamanın aynı inancı paylaşamamak anlamına geldiği sezdirilmiştir.³²

XIX. asrın ikinci yarısından itibaren bütün bir Avrupa'da etkili olan milliyetçilik düşüncesi, günümüzde bile yeni siyasî sınırları çizmeye devam ediyor. Ulus-devlet düşüncesinin temelini hiç şüphesiz "kimlik" oluşturur. Bu hareket bir bakıma toplumların kendisi olma hareketidir. Bugün çıktığı

²⁹ Ömer Seyfettin, "Ferman", *a.g.e.*, s.50-61.

³⁰ Ömer Seyfettin, "Diyet", *a.g.e.*, s.203-213.

³¹ *Primo Türk Çocuğu* hikâyesinin *Nasıl Öldü?* isimli ikinci bölümü, âdeta Primo ile birlikte yeni bir milletin diriliş hikâyesidir. Babası, Selanik'i işgal eden Rumlar tarafından hapse atılan Primo, başlangıçta duygusal manada da olsa, Türklük düşüncesini yoğun bir şekilde yaşar. Babası, Primo'ya kimliğini anlatırken, âdeta varlığını unutmuş bir millete "ulus" bilincini aşılamaya çalışır. Türk milletinin fetih rüyalarını oğluna anlatan baba, aldıkları yerlerin ahalisini Türkleştirmediklerinden dolayı, aslında büyük bir fazilet olan bu davranışların, zamanla Osmanlı devletinin zayıf düşmesine sebep olduğunu söyler.

³² Ömer Seyfettin, "Balkan Harbi Hatıraları", *Bütün Eserleri Şiirler, Mensur Şiirler, Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar*, (Hazırlayan: Hülya Argunşah), İstanbul, Dergâh Yayınları, 2000, s.269-310.

iddia edilen “ulus-devlet” düşüncesi,³³ çünkü değişim sürecinde sanatı ve edebiyatı doğrudan etkilemiştir.

Dünyayı şekillendiren ve etkisi bizi de en derin tesiri altına almış olmasına rağmen, millet, medeniyet, kültür, millî kültür gibi unsurları XX. asrın ilk çeyreğinde tanımlamaya çalışmamız böyle bir bilinçten ne kadar uzak olduğumuzu gösteriyor. Bizde milliyetçi kimlikle, modern kimliğin oluşturulmaya çalışılması aşağı yukarı aynı döneme denk gelir. Bu yüzden, çağını en doğru anlayan Ömer Seyfettin’de bile milletle ümmetin zaman zaman birbirine karıştığı görülür.

Bütün bunlara rağmen, Ömer Seyfettin’in konusunu tarihten aldığı hikâyelerinde oluşturduğu kahramanlar, onun dış dünyaya ait gözlemlerinden hareketle vücut bulmuştur. Bu gözlemlerini naklettiği kahramanları yeni asırda yaşamının zorluğunu bilen, millî bilinçsizlikle mücadele eden, ortak kültürel değerler oluşturamamanın sebep olduğu başıboşluktan rahatsız, azınlıkların Türk kimlik ve kültürüne karşı çok sinsi ve şuurlu faaliyetlerinden haberdar olan, dün ve bugünkü toplumun ihtiyaç duyduğu insanlardır.

Bu dönemde insana ve topluma ait yenilikler teklif eden eserlerin tamamına yakınında bu yeniliği devam ettirecek yeni kahramanlar oluşturulmuş, bu edebî eser kişileri sadece düşünceleri ile değil, yaşayışları ve mücadeleleri ile de yeni ve farklı olduklarını gösterecek özelliklerle donatılmışlardır.³⁴ Murat Belge bu dönemde sorunun sadece “tip” değil,

³³ Robert Cooper, *Ulus Devletin Çöküşü -21. Yüzyılda Düzen ve Kaos*, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2005, s.29-60.

³⁴ Mehmet Kaplan tiplerin Türk hayatındaki seyrini incelerken Tanzimat’tan önceki Türk toplumunda umumiyetle iki insan tipinin olduğunu; gazi tipinin İslâmiyet’ten önceki “alp” tipinin bir devamı olduğunu ve kahramanlığa dayandığını; “veli” tipinin ise nefsi ile savaştığını söyler. Bugün bu tiplerin yerini “aydın tipi”nin aldığı kanaatinde olan Mehmet Kaplan, bu üç tip arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: “*Hâlbuki toplumda ayrı fonksiyonları olan gazi ve veli tipleri modern çağda da devam eder. Tabii değişik şekillerde. Çeşitli varyantları olan ‘aydın tipi’, manevî güce dayanması bakımından eski veli tipinin devamı sayılabilir. Fakat alp tipi ile gazi tipi arasındaki fark, veli tipi ile aydın tip arasında da görülür. Eski tipler çağa uymak için yeni şekillere girerler. Veli tipinin his ve hayale dayanmasına karşılık, aydın tipi akıldan kuvvet alır. Bu bakımdan o, kendi atası olan veli tipine de karşı koyabilir. Fakat veli tipi gibi aydın tipinin de özelliğini ‘maddî güce’ karşı olması teşkil eder. Gazinin kılıcına karşı velinin elinde asâ, aydının elinde ise kalem vardır.*” Daha geniş bilgi için bkz., Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3, Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985, s.167-185.; İsmail Parlatır “Türk Romanında Tipler: Feride (Çalıkuşu)” isimli makalesinde Feride’yi incelerken onun sahip olduğu fikirler ve gösterdiği davranışlar açısından “idealize edilen bir genç kız tipi” olduğunu söyler. Bkz., İsmail Parlatır, “Türk Romanında Tipler: Feride (Çalıkuşu)”, *Türk Dili*, S. 413, Mayıs 1986, s.368-375.; Yaşar Şenler de bu se-

“olumlu tip” yaratmak olduğunu söyler. Belge, bu işi –kendi sınıfsal görüşüne göre de olsa– bilinçli olarak ilk gerçekleştiren kişinin *Yaban* isimli romanıyla Yakup Kadri olduğu görüşündedir.³⁵ Bu özelliklerinin başında hiç şüphesiz iradî insan dediğimiz, aklını ve iradesini kullanan, düşünen, itiraz eden, karar verebilen insan vardır. Yeni hayatı kurmak için tasarlanan bu insanların özellikleri arasında; dürüst, cesur, inkılâpçı, vatansever, yardımsever olmaları, kendilerine güvenmeleri, eğitime ve bilime inanmaları, cumhuriyet yönetimini benimsemeleri, kültürel ve çağdaş kimliklere önem vermeleri, insana hizmet etmeyi en büyük erdem kabul etmeleri, adalete inanmaları, insan onuruna saygı duymaları ve korumaya çalışmaları, bilgili ve aksiyon sahibi insan oluşları, doğu-batı mukayesesi yapabilmeleri, din, akıl ve ilim ilişkisi üzerinde düşünebilmeleri, din ile bağdaşmayan unsurlara karşı çıkışları, uyuşukluğun, tembelliğin ve taassubun amansız düşmanı oluşları gibi unsurları sayabiliriz.

Mesela Halide Edip’in *Ateşten Gömlek* romanının kahramanlarından Ayşe, İzmirlidir, iyi bir eğitim almıştır. İzmir’in işgali sırasında kocasını ve çocuğunu kaybeder. İşgal altındaki İstanbul’a gelir. Burada tanıştığı ve İngilizlere yakınlık duyan Salime Hanım sayesinde, bir İngiliz gazetesine röportaj verir. İngilizlerin medeniyet perdesi arkasında insanları katlettiğini söyler. İşgale karşı çıkar. Dul bir bayan olmasına rağmen Bolu, Adapazarı, Gerede cephesinde hizmet eder. Aynı romandaki bir diğer kahraman olan Cemal, milleti güçlü kılacak bir rejimin, bütün bu felaketlerden kurtuluş anlamına geldiğini belirtir ve bu rejimin adının cumhuriyet olduğunu söyler.³⁶

Vurun Kahpeye romanının Aliye’si Batı Anadolu’daki bir kasabaya öğretmen olarak atanır. Millî Mücadele’nin ruhuna sahip bir kadındır. Ama-

kilde oluşturulan kahramanlara “reformist tipler” diyor. Bkz., Yaşar Şenler, *Türk Romanında Reformist Tipler (Tanzimat’tan Cumhuriyet’e)*, Van: 1998. Gerek aydın tipi, gerekse reformist tipler söz grubu ile karşılanan bu idealize tipler, birçok yönden model şahıslara benzerler. Bunlar temsil ettiği değerler bakımından evrenselliği yakalamışlarsa, yani savundukları fikirler ve yaptıkları uygulamalar her toplumda ve her çağda geçerli ise, bunlara model şahıs diyoruz. Sadece bir kimlikle ve bir kültürel sınırlı değerleri savunan idealize kahramanlar sadece o topluma model olabilirler ve dar bir çerçevede kalırlar. Oysa bu anlamda model şahıslar bütün insanlığa örnek olabilecek, bir kimlik ve kültürden daha çok düşünceleri ile var olan tiplerdir. Bir inanca ve kimliğe bağlı olarak oluşturulabilirler. Ama asla ırkçı, yobaz, bağnaz ve çağdışı değillerdir. Bu kimliklerinden soyutlandıklarında sadece evrensel olan yönleri ile örnek olmaya devam ederler.

³⁵ Murat Belge, *Edebiyat Üzerine Yazılar*, s.21.

³⁶ Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, İstanbul: Özgür Yayınları, 1997.

cı, bu kasabada olaylara geniş açıdan bakamayan insanlara Millî Mücadele ruhunu aşılacaktır. Dar düşünceli insanlar arasında böyle bir görevi yerine getirmenin zor olmasını bilmesine rağmen geri adım atmaz. İdealist bir doktor olan Ömer ile birlikte Anadolu'ya hizmet etmeyi ne pahasına olursa olsun yerine getirmeyi bir ilke olarak benimser.³⁷

Mev'ut Hüküm romanının başkahramanı olan Kasım Şinasi, dış görünüşün ve birkaç yabancı kelimenin aydın olmanın göstergesi olduğu bir dönemde, Avrupa'nın gösterişine, giyim tarzına, eğlence dünyasına rağbet etmez, yeteneği ve çalışkanlığı ile iyi bir doktor olmayı başarır. Ailenin tek çocuğu olan Kasım Şinasi, anne ve babasının bütün servetlerini önüne sermelerine rağmen o, kendi hayatını kazanmayı, başarısı ve yeteneği ile itibarlı bir insan olmayı seçer. Kasım Şinasi sadece başarılı, çalışkan ve güvenilir bir insan değil, aynı zamanda yardımseverdir. O zamana kadar hiçbir doktorun yapamadığını yapmış, haftanın üç gününü fakara muayenelerine ayırmıştır. Bütün bu özelliklerin yanı sıra onda bulduğumuz en büyük özellik vatanını çok sevmesi ve vatani uğruna işine bile tercih ettiği Sara'sını bırakacak olmasıdır. Kasım Şinasi savaşa merkezde katkıda bulunarak işin kolayını seçmek varken bunu hiç düşünmemiş cephe gerisine koşarak bütün varlığı ile kendisini vatanına adanmıştır.³⁸

Zeyno'nun Oğlu romanının kahramanı Saffet, Türk Ocağı'nın en eski üyelerindendir. Kültürel birliğin millet olmadaki önemini sürekli vurgular ve en iyi Türkün "kendi kalmayı" başararak yenileşen Türk olduğunu söyler.³⁹

Tatarcık romanının idealist kahramanları Lâle ve Recep, kendilerini halkı aydınlatmaya adanlar ve onlara hizmet etmeyi görev kabul ederler. Böylece halkı hem çağdaş değerlerle hem de millî ve manevî değerlerle tanıştırmış olacaktırlar.⁴⁰

Yeni Turan romanının kahramanı Oğuz model bir gençtir. Millî, manevî ve çağdaş öğeleri şahsında toplayan bu genç, "kendisi kalarak" yenileşmenin ne kadar zor olduğunu farkındadır. Bunu sabırla ve çalışma ile gerçekleştirebileceğine inanır. Yeni devlet de müesseselerini buna göre düzenlemelidir. Çünkü Oğuz'a göre yenileşmek top yekûn, plânlı ve prog-

³⁷ Halide Edib Adıvar, *Vurun Kahpeye*, İstanbul: Özgür Yayınları, 1993.

³⁸ Halide Edip Adıvar, *Mev'ut Hüküm*, İstanbul: Atlas Kitapevi, 1968.

³⁹ Halide Edip Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu*, İstanbul: Özgür Yayınları, 2001.

⁴⁰ Halide Edip Adıvar, *Tatarcık*, İstanbul: Atlas Kitapevi, 1993.

ramlı olmalıdır. *Yeni Turan*'da bu değişim öncelikle eğitimi gerekli kılar. Bu yüzden başta Oğuz ve Kaya olmak üzere *Yeni Turan*'ın gençleri hem çağdaş, hem milliyetçi hem de dindardırlar. Onlar Selçuklu ve Osmanlıyı bir terkip halinde görürler ve *Yeni Turanı* bu temelin üzerine inşa etmek isterler.⁴¹ Bunlar millî tarih, coğrafya, din ve sorumluluk duygularıyla yetişmişlerdir ve geleceğin Türkiye'sini kuracak onlardır.⁴²

Seviye Talip romanındaki Macide için cesaret ve doğruluk her şeydir. Ona göre insan inandığı ve inanmadığı şeyleri yapmak için cesur olmak zorundadır. Hatta çok sevdiği vatan için ölmek bile cesareti gerektirir. Cesaret Macide'ye göre hayattaki en önemli şeylerden biridir.⁴³

Tanzimat döneminde açılan misyoner okullarında okuyan birkaç Müslüman kız öğrenciden biri olan Halide Edip, sonraki yıllarda yeni ve millî bir hayatın oluşturulmasına öncü romancılar arasında yer almış, modern ve ulusal kimliğe sahip kahramanları ile millî ve modern bir hayatın kurulmasına çalışmıştır. Onun kadın kahramanlarından birçoğu, sosyal hayat içinde daha etkin roller üstlenmişlerdir. O bir bakıma bu eğitimi ve yarına ait düşünceleri olan kahramanları vasıtası ile kendini yansıtmak istemiştir.⁴⁴

Kıralık Konak romanın Naim Efendi'nin dışında olumlu düşünen tek kahramanı Hakkı Celis'in batı konusundaki düşünceleri Yakup Kadri'nin gençlik yıllarında savunduğu düşüncelere benzer. Hakkı Celis batıyı sever, ama kendi nesli gibi dejenere olmamıştır. Onu farklı kılan, sahip olduğu yüksek kültürdür. Verlaine'i okur, onun vasıtası ile batıyı tanır. Bu yüzden vatanını tehlikede görünce hiç tereddüt etmeden Çanakkale'ye gönüllü gider ve bir kahraman gibi ölür.⁴⁵

Yakup Kadri'nin yazdığı *Sodom ve Gomora* romanında işgal altında bulunan İstanbul'da benliğini kaybeden, vatanın içinde bulunduğu durumdan bihaber olan, eğlenceye, zevke ve sefaya düşmüş pek çok farklı insan fotoğrafları yer alır. Bunların içerisinde sadece Necdet vatanın içerisinde bulunduğu durumdan haberdardır. Etrafındaki insanların neredeyse tamamı İngiliz hayranıdır ve onların ülkeyi parselleyerek farklı devletlere dağıtmak istediğinden habersizdir. İngilizlerin Türk halkına işkence etmesine

⁴¹ Halide Edip Adıvar, *Yeni Turan*, İstanbul: Atlas Kitapevi, 1973.

⁴² İnci Enginün, *Halide Edip Adıvar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s.61.

⁴³ Halide Edip Adıvar, *Seviye Talip*, İstanbul: Atlas Kitapevi, 1973.

⁴⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Ayşe Durakbaşı, *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.180-190.

⁴⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kıralık Konak*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

tahammül edemeyen Necdet ülkede yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen, ümidini kaybetmez ve ülkenin kurtarılacağına tüm kalbiyle inanır.⁴⁶

Eskilerle yeniler kavgası üzerine kurulan *Panorama I* ve *Panorama II*, Halil Ramiz gibi, mensup oldukları siyasi parti içinde bile kendilerini yalnız hisseden idealist, inkılâpçı, millî menfaatleri şahsi çıkarlardan üstün tutan aydın görüşlü insanların mücadelesini anlatır. Halil Ramiz çalışkan, vatansever bir mebusdur. Oturduğu koltuğa kendi hakkıyla gelmiştir. Kimsenin yardımına, iltimasına rağbet etmemiş, çok çalışarak kendi bilgi ve tecrübeleriyle mebus olmuştur. Etrafındaki meslektaşlarına ve çağdaş olduğu insanlara göre oldukça farklıdır. O, inkılâp davasına sıkı sıkıya bağlı, memleket meselelerine karşı duyarlı, ferdî çıkarlardan feragat etmiş, millî menfaatler için çabalayan bir devlet adamıdır. Eğitim bilincinin pek yaygın olmadığı, öğrenime ve ilime gereken ilgi ve önemin verilmediği o yıllarda eğitimin, kalkınma için en gerekli unsur olduğunu kavramış nadir aydınlardandır. Yurdun eğitim, ahlak ve vatanseverlik esasları üzerinde yükseleceğine inanmaktadır. Diğer meslektaşlarının aksine halka yakındır. Halil Ramiz, kendi payına düşen görevi fazlasıyla yaptığı ve yapmaya çalıştığı halde yine de Atatürk'ün bıraktığı eseri, ülkeyi daha ileriye götürmediklerini düşünerek kendi adına utanır. Kısacası, cumhuriyeti doğru anlatacak siyasetçidir.⁴⁷

Ankara romanın kahramanı Neşet Sabit, insan aklı ve iradesinin insana ait bütün olumsuzlukları ortadan kaldıracığına inanır. Ona göre insan, bugüne kadar hep aklı ve iradesi sayesinde tekâmül etmiştir. Bugün de yeni insan ve yeni cemiyet ancak akıl ve irade sayesinde teşekkül edecektir.⁴⁸

Yeni hayatın her noktasına ait teklifleri ve tasarıları olan Ziya Gökalp *Hüküm Gecesi*'nin kahramanlarından biridir ve bu eserde aynı kimlikle yer alır. Ziya Gökalp, kültürel birlikteliğin zamanla ticari ve sanayi gibi diğer birliktelikleri beraberinde getireceğine işaret ederek, ilk ve önemli adımın kültürel manada sağlanacak birlik olduğunu söyler. Böylece kültürel manada bir milliyetçiliğin önemine dikkat çeker. Yakup Kadri, Ziya Gökalp'in ağızından naklettiği bu düşüncelerle, yeni hayatı kuracak yeni insanın çağdaş vasıflarından birinin kültürel milliyetçilik olduğuna işaret

⁴⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomora*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

⁴⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Panorama I-II*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1987.

⁴⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

eder.⁴⁹

Reşat Nuri Güntekin'in kaleme aldığı *Yeşil Gece* romanının genç muallimi Şahin Efendi, İstanbul yerine, softaları ve türbeleri ile ünlü bir kasaba olan Sarıova'da çalışmayı tercih eder. Tam bir Cumhuriyet öğretmenidir. Amacı, bu eski kasabada gözleri açılmamış, olaylara geniş bakamayan insanlara eğitimle hakikati göstermektir. Bunun kolay olmayacağını bilmesine rağmen geri adım atmayan Şahin Efendinin dikkati ile devrin eğitim anlayışı irdelenir. İradesiz ve sorumsuz devlet yöneticilerini eleştiren Şahin Efendinin bilime, bilim adamına ve kitaba çok büyük hürmeti vardır. Hak ve hakikatten kuvvet alan bir tek insanın büyük kitleleri kendisine hayran bırakacağını ve onları istediği gibi yönlendirebileceğini söyleyerek, çağdaş eğitimin önemine ve gücüne dikkat çeker.⁵⁰

Reşat Nuri'nin anlatıcı kahraman bakış açısı ile yazdığı *Gökyüzü* romanın merkezi şahsı olan Doktor, Tanzimat'ın etkilerini, Meşrutiyet'i; I. Dünya Savaşı'nı, Millî Mücadele'yi ve Cumhuriyet'i idrak etmiş bir kişidir. Hayat karşısında düşünmeyi seven ve memleket sorunlarına ilgi duyan bir kişidir. Memleketi ancak kendini geliştirerek kurtarabileceğine inanır. Bunun için de bol bol kitap okur. O kendisinin de dediği gibi cahil ayak politikacısı değil, adam akıllı âlim bir politikacı olmayı hedefler. Arkadaşlarının dini terbiye aldıklarını ve daha sonra dini reddetmelerinden sonra boşluğa düşerek kendilerini ispritzmaya⁵¹ verdiklerini görmektedir. Böyle bir ispritzma toplantısına tanık olan doktor, masa başına toplanmış eski fizik hocalarını, hukuk âlimlerini, zabitleri ve genç muallimi görünce büyük bir umutsuzluğa kapılır. Onların onca ilimden, onca düşünceden sonra vardıkları noktayı yadırgar. cumhuriyetin ilanından seneler sonra bile hurafeye, periye, büyüye, tütsüye inanıldığını; insanların geceleri tavnlardan yağan şekerlere, sofalarda türlü kılıklarda dolaşan insan ve hayvanlara, ispritzmalara inandıklarını görür. Üstelik bunlar içerisinde fizik hocalarını, hukukçuları ve genç öğretmenleri görünce kendisini cumhuriyet davasının tek müdafaacısı olarak görür. Doktor, bütün bu özellikleriyle cumhuriyetin beklediği yeni aydın tipidir.⁵²

Acımak romanının kahramanı Zehra, daha talebelik yıllarından itiba-

⁴⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

⁵⁰ Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi 1998.

⁵¹ İspritzma: Ölümlerin ruhlarıyla haberleşmenin mümkün olduğuna inanan görüş ve bu amaçla yapılan denemeler.

⁵² Reşat Nuri Güntekin, *Gökyüzü*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1997.

ren “kendi” olmak ister. Uyuşukluğu, tembelliği, başarısızlığı asla kabul lenmez. İnsanın hür iradesi ile bütün bunların üstesinden geleceği inancındadır. Onun tavırlarındaki acımasızlığın altında biraz da insan aklı ve iradesine olan inancı yatmaktadır.⁵³ Başlangıçta duygu yönü zayıf olan Zehra'nın romanın sonuna doğru acımayı da öğrenerek iyi bir insan olduğunu görüyoruz. Bu yönüyle Zehra akıl-duygu bütünlüğünü şahsında toplayan model bir kahramandır.⁵⁴ Anlatıcının Maarif müdürüne söylediği “acımak, birbirimizin feryadını, iniltisini duyabilmek de lâzım” (s. 10) şeklindeki sözleri, Reşat Nuri'nin insan, cemiyet ve hayat görüşünün temelini oluşturur; sanatta ve özellikle romanda böyle bir gaye arar.⁵⁵

Kan Davası romanının idealist öğretmeni Ömer, suçun altında yatan en büyük sebebin eğitimsizlik olduğunu bilir ve suç işleyen çocukları gönüllü olarak eğitmek ister. Öğretmen Ömer'e göre ancak hür fikirli insanların meydana getirdiği bir toplum dürüst ve ahlaklı kalabilir.⁵⁶

Reşat Nuri Güntekin'in idealist öğretmenlerinden biri de *Çalığışu* romanının idealist öğretmeni Feride'dir. Gönül kırıklığı yaşayan bir İstanbul kızının Anadolu'daki öğretmenlik macerasını anlatan roman, her türlü zorluğun üstesinden gelen, onuruna düşkün, cesareti, merhameti ve eğitime aşk derecesinde bağlılığı yönünden idealize edilir. Anadolu'nun problemleri ile mücadele edecek genç öğretmenlere model olarak tasarlanmış bir kurmaca kahramandır. Gittiği her yere ışık götüren bu genç öğretmen, mesleğini icra ederken, eğitim sisteminin çürümüşlüğü karşısında pes etmez. Kendini başkalarının çocuklarını eğitmeye adar.⁵⁷ Bu yüzden Öğretmen Feride'nin hikâyesi birçok dilde yayımlanır.

Mehmet Rauf'un *Halâs* romanındaki Nihat, yalnız ve yalnız memleketi için yaşama azminde olan ve gerekirse bu uğurda ölümü seve seve kabulenebilecek, idealist bir gençtir.⁵⁸

Hüseyin Rahmi'nin *İnsanlar Maymun muydu?* romanının kahramanı Feylesof, İslâm dünyasının içine düştüğü karanlık konusunda isabetli

⁵³ Reşat Nuri Güntekin, *Acımak*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1999.

⁵⁴ Zehra bu noktada diğer model şahıs örneklerinden farklıdır. O, eser boyunca kişisel gelişimini devam ettirir ve eserin son cümlesinde model şahıs özelliği kazanır. Dolayısıyla bir model şahıs olarak Zehra'nın yapabilecekleri okuyucunun muhayyilesine bırakılır.

⁵⁵ Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s.19.

⁵⁶ Reşat Nuri Güntekin, *Kan Davası*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1998.

⁵⁷ Reşat Nuri Güntekin, *Çalığışu*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitapevi, 1969.

⁵⁸ Mehmet Rauf, *Halâs*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.

tespitler yapar. Bütün bir şarkın, *Kuran*'ı doğru anlayamadığı için koyu bir taassubun içine hapsediklerini, düşmanın oyununa gelerek kendi din kardeşlerine kurşun attıklarını, medeniyetten habersiz kalan Şarkın gördüğü yenilikleri “gâvur icadı” diye reddettiğini, söyleyerek Peygamberin yapmak istediğinin bu olmadığını belirtir. Feylesof, dinin ilimle ve akılla çatışmaması gerektiğini vurgular ve bilgiye akıl yolu ile ulaşılabileceğini belirtir.⁵⁹

Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun kaleme aldığı *Gönül Hanım* isimli romanının kahramanı Mehmet Tolun, isminden de anlaşılacağı gibi sentezcidir. Dininin ve kültürünün sentezi ile yeni bir birlik fikrine ulaşmayı hedefler. Böylece Türk coğrafyası ile İslâm coğrafyasının yakınlaşması mümkün olacaktır. Bunun için Türkler önce kendi kimliklerini tanımalıydılar. Esere ismini veren Gönül Hanım, İstanbul'u bir kültür başkenti olarak düşünür. Burada kurulacak üniversitelere Türk dünyasından gelecek öğrenciler ortak hedef ve heyecanlara sahip olacaktır. Böylece kültürel birliğin temelleri eğitim yolu ile atıldığı için sağlam olacaktır.⁶⁰

Mizancı Mehmed Murad'ın yazdığı *Turfanda mı Turfa mı* romanının kahramanı Mansur Bey, kendinden hem yaş, hem mevki hem de tecrübe olarak büyük olan Emin Paşaya bulunduğu makamın hakkını vermesi gerektiğini, emrindeki insanları doru yönetmesini ve asla doğruluktan ayrılmaması gerektiğini öğütler. Mansur Bey, millete ve devlete hizmet etmeyen bir insanın hayvandan farksız olduğunu belirterek, insan olmanın

⁵⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Maymun muydu?*, İstanbul: Özgür Yayınları, 2001.; Feylesof (Muallâ Lâhûfî Efendi), yaratılış konusu başta olmak üzere zaman zaman imanın sınırlarını zorlar. Her ne kadar şarkın içinde bulunduğu durum ile ilgili olarak doğru tespitler yapsa da, pozitivizmi ön plâna çıkarmaya çalışan Feylesof, dine karşı çıkar, Allah'ı inkâr eder ve bir akıl dini oluşturmaya çalışır. Bu yönüyle diğer örneklerden farklı olan Feylesof, din müessesesiyle çatışmasından dolayı model şahıs olma özelliğini kaybeder. İki zıt unsuru bünyesinde barındıran bu tip kahramanlar Hüseyin Rahmi'nin diğer eserlerinde de vardır. Bu durum onun vermek istediği mesajla ilgilidir. Bu durum onun vermek istediği mesajla ilgilidir. Hüseyin Rahmi'nin roman kahramanları özellikleri itibarı ile devamlılık göstermez. Bütün yönleri ile idealize edilen kahraman hemen hemen yoktur. Sadece *İffet* romanının kadın kahramanı İffet, *Tebeşüm-i Elem* romanının idealist kadın kahramanı Ragibe, *Son Arzu*'nun kadın kahramanı Nuriyezdandan olumlu özellikleri açısından devamlılık gösterirler. Her üç kadın kahraman batı tarzı eğitim almalarına rağmen geleneksel değerlerini, çağdaş değerlere yaklaştırmak isterler. Dürüstlüğü ve iyi ahlâklı oluşları ile örnek insanlardır. Ancak, İffet ve Nuriyezdandan yaşadıkları olumsuzluklara daha fazla dayanamaz ve intihar ederler. Ragibe de silah zoru ile kocasını boşar ve hayatını yeniden düzene koyar. Bkz, Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İffet*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1979.; Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Tebeşüm-i Elem (Acı Gülüş)*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1967.; Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Son Arzu*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1984.

⁶⁰ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Gönül Hanım*, İstanbul: Elips Yayıncılık, 2005.

göstergelerinden birinin de yaşadığı topluma hizmet eden insan olmaktan geçtiğini söyler. Romanda Mansur Beyin hukuk ve eğitim konusunda anlatma zamanı için son derece yeni kabul edilebilecek düşünceleri vardır.⁶¹

Peyami Safa'nın kaleme aldığı *Yalnızız* romanın merkezi kişisi Samim aynı zamanda sentezci bir aydındır. Okumuş, bilgili, tecrübeli ve olgundur. Zekâsı, ince dikkati, kültür ve bilgisi sayesinde olayları sebep ve sonuçlarını açısından irdelemesini bilir. Maddî durumu iyi olmasına rağmen, bilgisi, kültürü ve görgüsü ile ön plâna çıkarılan Samim, konuşması, görünüşü, oturup kalkması ile tam bir entelektüeldir. İçinde yaşadığı toplumu, hayatı sürekli sorgular; aksayan, yanlış giden şeyleri eleştirir ve bunlar üzerinde kafa yorar. Olumsuzluk, çirkinlik ve kötülüklerle dolu bu dünyaya karşı her türlü iyiliğin, güzelliğin, mutluluğun, doğruluğun, eğitimin ve adaletin hâkim olduğu ideal bir dünya oluşturur ve bu hayalî dünyaya Simeranya adını verir. Aydınlanma çağı bilim ve düşünce anlayışının ruhsal, manevî değerleri reddedip tamamen pozitivizme ve materyalizme indirgemesine karşın Samim, madde-mana, ruh-beden bütünlüğü diyebileceğimiz, soyut ve somut değerlerin birbirinden koparılmadığı sentezci bir anlayış geliştirir. İnsanoğlunun bu asırda ancak Allah'a bağlanarak yalnızlığını yenebileceğini söyler. Defterine yazdığı, hayata dair tecrübeleri, millete, devlete, sisteme, bilime, eğitime ve sağlığa ilişkin düşünceleri ile geleceği kurmaya çalışır. Samim'in uyanık halde gördüğü bu rüya yarın için tasarlanmış yeni bir toplumun ve devletin rüyasıdır.⁶²

Olmaması gereken cumhuriyet kadınının bütün meziyetlerini şahsında toplayan *Huzur* romanının kadın kahramanı Nuran, cumhuriyet kadınına öncülük edebilecek tarafları ile ön plâna çıkarılır. İyi bir eğitim almış her alanda kendini yenileyebilmiş, geliştirebilmiş bir insandır.⁶³ Tek başına kendi onurunun mücadelesini veren Nuran, cumhuriyet kadınının içi doldurulmuş şeklidir. "Kendi olabilme"nin mücadelesini vermiş, kendi gücü, kudretiyle ayakta durmaya çalışmıştır. Tüm bunlarla birlikte güzelliği, temiz yüreği, aklı ve iradesiyle cumhuriyet kadınına model olabileme özelliğine sahiptir.⁶⁴

⁶¹ Mizancı Mehmed Murad, *Turfanda mı Turfa mı*, İstanbul: Klas Yayınları, 2004.

⁶² Peyami Safa, *Yalnızız*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1978.

⁶³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2001.

⁶⁴ Daha geniş bilgi için bkz., Abdullah Uçman, *Tanpınar Üzerine Yazılar*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2002.; Selahattin Hilal, *Edebiyat Yazıları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Atilla İlhan'ın *Kurtlar Sofrası* romanının kahramanı olan Mahmut, İstanbul'da *Birlik Gazetesi*'nde başmuharrir olarak çalışan sağlam kişilikli, vatanperver, ileri görüşlü, bilgili ve aksiyon sahibi bir gençtir. Mesleğini en iyi şekilde irca edip ülkede olan yolsuzlukları ve haksızlıkları ortaya çıkarmak için bütün gücüyle çalışır.⁶⁵

Son olarak, değişime öncülük edecek kahramanları tiyatro diliyle anlatmayı deneyen eserlere kısaca göz gezdirelim. Özellikle Millî mücadele'den sonra kurulan yeni ve millî karakterli Türk devletini yaşatacak öncülerin tasarlandığı oyunlarda Türk tarihini bir bütün olarak gören bir anlayış söz konusudur. Cumhuriyet ilkelerinin sanat ve edebiyata aksetmiş boyutu da diyebileceğimiz bu anlayış, Türk insanına modern kimlik kazandırma gayreti olarak da yorumlanabilir. Bu dönemde müracaat edilen milliyetçi dil ve semboller her şeyden önce millî ve modern kimliğin temelini oluşturmayı amaçlar. Millî Mücadele döneminde cephede; cumhuriyetle birlikte ise her sahada gördüğümüz bu muhayyel kahramanlar, kendi devirlerine ve kendi sosyal çevrelerine getirilen örneklerdir. Bu örneklerin başında Mustafa Kemal gelir. Mesela Abay Dağlı tarafından kaleme alınan *Atatürk* isimli oyunda, çevresindeki insanlara bağımsız yaşama arzusu aşılamaaya çalışan Atatürk, onlara kendilerine güvenmelerini öğreterek, Türklerin büyük bir millet oldukları gerçeğini vurgulamaya çalışır. Atatürk bu yönüyle, tarih bilincine ve Türklük şuuruna sahip, büyük bir kahraman ve liderdir.⁶⁶ Faruk Nafiz, *Kahraman* isimli oyununda Millî Mücadele yıllarında vatan sevgisi, kahramanlık ve cesaret gibi erdemleri şahsında topladığı Mustafa Kemal'i dikkatlere sunar. Eser kahramanlarından Binbaşı Aziz vasıtasıyla tanıtılan Mustafa Kemal, efsanevî görünüş ve özelliklerin yanında, gelecekte hürriyetini kaybetmiş bütün insanlar için bir umut olarak takdim edilir.⁶⁷ Benzer temaların bu dönem eserlerinde sıklıkla işlendiği ve Atatürk'ün Millî Mücadele ve cumhuriyete katkılarını çeşitli bakış açıları ile anlatıldığını, hatta Mete Han, Attilâ gibi kahramanlarla Atatürk'ün özdeşleştirilmek istendiğini görmekteyiz. Osmanlı tarihinden de yaşadığı devre ışık tutmuş kahramanlar bu dönem eserlerinde yer alır. Bunların başında Fatih Sultan Mehmet gelir. Mesela, Rahmi Dönmez'in

⁶⁵ Atilla İlhan, *Kurtlar Sofrası*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003.

⁶⁶ Abay Dağlı, *Atatürk – Cephelerde ve Çankaya'da*–, Son Telgraf Matbaası, İstanbul 1966, 93 s.

⁶⁷ Faruk Nafiz Çamlıbel, *Kahraman*, Cumhuriyet Kütüphanesi, İstanbul 1933, 93 s.

kaleme aldığı *Fatih'in Adaleti* isimli eserde, İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet'in cesareti, merhameti ve adaleti anlatılır.⁶⁸

Aka Gündüz tarafından 1932'de kaleme alınan *Beyaz Kahraman* piyesi, Türk milletinin çağdaş uygarlığa tıp sahasında yaptığı katkıları anlatır. Prof. Dr. Türkoğlu Dayan, kansere bulduğu aşının 25. yılı kutlamalarında gençlik ilacını kendi üzerinde dener.⁶⁹

Millî Mücadele dönemini çeşitli cepheleriyle anlatan oyunlar, başarılarıyla sembolleşmiş kahramanları anlatırlar. Vasfi Mahir'in kaleme aldığı *Yaman* isimli manzum piyesin kahramanı Yaman, vatan sevgisini her sevgiden üstün tutan, şuurlu, akıllı ve dürüst bir Türk gencidir.⁷⁰ Necip Fazıl tarafından yazılan ve Maraş'ın işgalini anlatan *Tohum* piyesinin kahramanı Ferhat Bey, dar bir çevreden çıkmasına rağmen, büyük şehirlerde rastlanmayacak kadar iyi yetişmiş bir adam olmasının yanında eski zaman kahramanlarını da andırmaktadır. Maraş'ı ve Maraşlıdaki bağımsızlık aşkını Ferhat Bey'de sembolleştiren sanatkar, tarihî bir kişilik olmamasına rağmen, Ferhat Bey'e izafe ettiği bilgi, cesaret, kararlılık gibi bir takım özelliklerle onu örnek alınması gereken bir şahıs durumuna getirir.⁷¹ Kurtuluş Savaşı yıllarında iç ve dış düşmana karşı mücadelenin anlatıldığı *Gün Doğuyor* piyesinin kahramanı Murat, savaş yıllarındaki kahramanlığı, fedakârlığı ve yarına olan inancını hiç kaybetmemesi gibi özellikleriyle örnek bir şahıstır.⁷²

Gündelik hayatta karşılaşılabilecek mümkün olan olaylar da yine model şahıslar merkez alınarak anlatılır. Gözleri doğuştan kör olan Kaya'nın hayat hikâyesinin verildiği *Kör Yavru ve Anası* isimli oyunda, bir mucize sonucu gözleri açılan Kaya, hukuk tahsili görüp anasına ve yardıma muhtaç insanların aralarında kör olduğu için kendiyi alay edenler de var- imdadına koşar.⁷³ Eşi, kemik vereminden yatalak olan Zehra Hanımın fedakârlığını anlatan *Anne* piyesi, kadının sosyal hayatta üstlendiği görevleri anlatmanın yanında gerektiğinde bir erkek kadar fedakâr olabi-

⁶⁸ Rahmi Dönmez, *Fatih'in Adaleti*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1964, 43s.

⁶⁹ Aka Gündüz, *Beyaz Kahraman*, Aka Gündüz Kitabevi, Ankara 1932, 34 s.

⁷⁰ Vasfi Mahir, *Yaman*, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, 48 s.

⁷¹ Necip Fazıl Kısakürek, *Tohum*, Büyük Doğu Yayınları, 9. Basım, İstanbul 1998, 74 s.

⁷² Peyami Safa, *Gün Doğuyor*, Ulus Basımevi, Ankara 1938, 95 s.

⁷³ Miraç Aktuğ, "Kör Yavru ve Anası", *Ülküme Doğru*, Ulusal Matbaa, Ankara 1939, s. 63-79.

leceğini de anlatır.⁷⁴

Zaman zaman kişisel bilincin toplumsal bilince dönüştüğünü anlatan oyunlarda da değişimi gerçekleştirecek heyecan daha geniş bir çerçevede ele alınır. Halit Fahri Ozansoy'un yazdığı *On Yılın Destanı* isimli oyun böyledir. Bir İstiklâl Savaşı şehidinin oğlu olan ve eşi Gönül ile birlikte Millî Mücadele'nin senfonisini yazmak isteyen Turgut'un hikâyesini anlatan oyun, aslında bu iki insandan hareketle Anadolu'da yaşanan coşkuyu anlatır. Bir taraftan bu savaşa katılan insanların Türkiye'nin imar edilmesindeki gayretleri anlatılırken, diğer taraftan şehitlere lâıyk olmaya çalışan genç neslin ülkenin kalkınması için taşıdığı heyecana dikkat çekilir. Uşak Şeker Fabrikası'nda çalışan genç mühendisten, bir cumhuriyet köyünde halka okuma-yazma öğreten genç öğretmene kadar herkeste geleceği daha güzel kurmaya yönelik bir heyecan vardır.⁷⁵

Yukarıda verdiğimiz örneklerde yer alan kahramanların hepsinin bir kimliği var. İnanıkları değerleri bu kimlik altında savunuyorlar. Bu edebî eser kişilerini model şahıs kılan ise bu değerlerin evrensel oluşudur. Her dönemde bir değer oluşudur. Her toplum için aynı şeyi ifade ediyor oluşudur. Çünkü çağdaş değerlerin milleti yoktur. Eğer toplumun hedefinde çağdaşlaşma varsa, aynı hedefe koşan diğer toplumlarla mutlaka yolları kesişir. Fransız, Rus ve diğer çağdaş edebiyatlardan verdiğimiz örneklerle benzerlik, bu ortak ideallerden kaynaklanıyor. Bu kahramanlar da bizim geleceğimizi kurmak üzere tasarlanmış, edebî eser kahramanları. Toplumun bugün sahip olduğu çağdaş değerlerin gerçek mimarları arasında topluma model olmaları için tasarlanmış bu kurmaca kahramanların olduğunu unutmamak gerekir.

Batıda ve bizde, gelişen birtakım özel şartların hazırladığı dönemler ve bu dönemlerde ortaya konan edebiyatlar söz konusudur. Mesela, cumhuriyet tahkiyesinde Yeni Türk devletinin ideallerini temsil edebilecek bir neslin arayışından bahsedilebilir. Bunları dikkate almadan Jameson'un tasnifini bir kalıp gibi düşünüp, bütün toplumlara ve dönemlere uygulamak doğru bir yaklaşım olmasa gerek. Bu yanlışlık biraz da Jameson'un edebiyata genel manada bakışını, öze indirgerken yapıyor. Jameson'un tasnifini uzaydan çekilmiş bir fotoğrafa benzetebiliriz. Bu tip fotoğraflarda ayrıntı yoktur.

⁷⁴ Şekip Özsoy, *Anne*, Teknik Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1947, 64 s.

⁷⁵ Halit Fahri Ozansoy, *On Yılın Destanı*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1933, 54 s.

IV. Sonuç

Yenileşen bütün toplumlarda, yeniliğin kapısını aralayan en büyük güç sanat, hususiyile edebiyattır. Bu toplumlarda “yeni insan” önce edebî eserde tasarlanmış ve aranmış, gerçek dünyada daha sonra yer almıştır. Bugün bile edebî eser kahramanları, değişimi en hızlı yaşayan kesim olma özelliğini göstermeye devam ediyor.

Bütün çağdaş toplumların edebiyatlarında gördüğümüz uluslaşma ve modernleşme süreci bu şekilde gerçekleşmiştir. Bütün eksikliği ile birlikte, benzer bir gelişmenin Türk edebiyatında da yaşandığı görülmektedir. Bizim “model şahıs” söz grubu ile karşıladığımız edebî eser kişileri, toplumsal değişimi bir ulus kimliği etrafında oluşturmak istemişlerdir. Bu uluslaşma süreci modernleşme süreci ile birlikte verilmiştir. Hiçbiri alegorik bir yapı göstermez. Bu kahramanların dış dünyadaki mevcut problemler için tasarlandıklarını, birçoğunun sadece düşünceleri ile değil, yaşayışları ve mücadeleleri ile de yeni ve farklı oldukları görülür. Birilerini yok etmek için değil, değişmek, daha doğru ifade ile çağdaş ve millî kültüre sahip olabilmek adına oluşturulan bu kahramanlar, birçok yönden çağdaş edebiyatlardaki kahramanlara benzerler. Hepsi yeniliğe açık, kültürel ve modern kimliği özümsemiş model insanlardır. Modern dönem Türk edebiyatı bütün bu özellikleri ile Türk çağdaşlaşmasında rol oynamakta olan bir edebiyattır.

Tiyatroda İslâm Bey, romanda Râkım Efendi ile başlayan bu süreçte anlatıcılar, yaşadığı asrı idrak edebilen yeni kahramanlar oluşturarak, gelişen, gelişen dünyada kendi insanlarına yer aradılar. Yukarıda örnek olarak verdiğimiz Daudet, Çernişevski, Dostoyevski ve Gogol’un yaptıkları ile Ömer Seyfettin, Halide Edip, Yakup Kadri, Reşat Nuri’nin yapmaya çalıştıkları arasında belirgin bir benzerlik olduğu anlaşılmaktadır. Elbette bu kahramanların bize yarınları sağlıklı şekilde hazırlayıp-hazırlayamayacakları tartışılabilir.

Kaynaklar

- Adıvar, Halide Edip, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, İstanbul 1997.
 -----, *Mev’ut Hüküm*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1968.
 -----, *Seviye Talip*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1973.
 -----, *Tatarcık*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1993.
 -----, *Vurun Kahpeye*, Özgür Yayınları, İstanbul 1999.
 -----, *Yeni Turan*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1973.
 -----, *Zeyno’nun Oğlu*, Özgür Yayınları, İstanbul 2001.

- Aijaz, Ahmad, *Teoride Sınıf, Ulus, Edebiyat*, (Çeviren: Ahmet Fethi), Alan Yayıncılık, İstanbul 1995.
- Aka Gündüz, *Beyaz Kahraman*, Aka Gündüz Kitabevi, Ankara 1932.
- Aktuğ, Miraç, "Kör Yavru ve Anası", *Ülküme Doğru*, Ulusal Matbaa, Ankara 1939.
- Belge, Murat, *Edebiyat Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- Berman, Marshall, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor –Modernite Deneyimi*, (Çevirenler: Ümit Altuğ-Bülent Peker), İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- Cooper, Robert, *Ulus Devletin Çöküşü -21. Yüzyılda Düzen ve Kaos-*, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Çamlıbel, Faruk Nafiz, *Kahraman*, Cumhuriyet Kütüphanesi, İstanbul 1933.
- Çernişevski, N. G., *Nasıl Yapmalı*, (2 cilt), (Çeviri: Güneş Bozkaya), Yarı Yayınları, İstanbul 2000.
- Dağlı, Abay, *Atatürk –Cephelerde ve Çankaya’da-*, Son Telgraf Matbaası, İstanbul 1966.
- Daudet, Alphonse, *Pazartesi Hikâyeleri*, (Çeviren: Sabri Esat Siyavuşgil), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.
- Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, (Çeviren: Nihat Yalaza Taluy), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1963.
- Dönmez, Rahmi, *Fatih'in Adaleti*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1964.
- Durakbaşı, Ayşe, *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- Emil, Birol, *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Enginün, İnci, *Halide Edip Adıvar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.
- Güntekin, Reşat Nuri, *Yeşil Gece*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1998.
- , *Acımak*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1999.
- , *Çalkuşu*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1999.
- , *Çalkuşu*, İnkılâp ve Aka Kitapevi, İstanbul 1969.
- , *Gökyüzü*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1997.
- , *Kan Davası*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1998.
- Gürbilek, Nurdan, *Kör Ayna, Kayıp Şark –Edebiyat ve Endişe-* Metis Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi, *İnsanlar Maymun muydu?*, Özgür Yayınları, İstanbul 2001.
- , *İffet*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1979.
- , *Tebessüm-i Elem (Acı Gülüş)*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1967.
- ; *Son Arzu*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1984.
- Hilal, Selahattin, *Edebiyat Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- İlhan, Attilâ, *Kurtlar Sofrası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003.
- Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3, Tıp Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, Ankara, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.
- , *Hüküm Gecesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.
- , *Kiralık Konak*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.
- , *Panorama I-II*, İletişim Yayınları, İstanbul 1987.
- , *Sodom ve Gomora*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- Kısakürek, Necip Fazıl, *Tohum*, Büyük Doğu Yayınları, 9. Basım, İstanbul 1998.

- Lukacs, Georg, *Roman Kuramı*, (Çeviri: Cem Soydemir), Metis Yayınları, İstanbul 2003.
- Marx, Karl-Engels, Friedrich, *Sanat ve Edebiyat*, (Çeviri: Murat Belge), De Yayınları 1971.
- Mehmet Rauf, *Halâs*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1998.
- Meriç, Cemil, *Jurnal I*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- Milas, Herkül, *Türk Romanı ve "Öteki" Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000.
- Mizancı Mehmed Murad, *Turfanda mı Turfa mı*, Klas Yayınları, İstanbul 2004.
- Müftüoğlu, Ahmet Hikmet, *Gönül Hanım*, Elips Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Ozansoy, Halit Fahri, *On Yılın Destanı*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1933.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri- Hikâyeler 2*, (Hazırlayan: Hülya Argunşah), Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.
- , "Balkan Harbi Hatıraları", *Bütün Eserleri- Şiirler, Mensur Şiirler, Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar*, (Hazırlayan: Hülya Argunşah), Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.
- , "Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi", *Bütün Eserleri- Makaleler 1*, (Hazırlayan: Hülya Argunşah), Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.
- Özsoy, Şekip, *Anne*, Teknik Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1947.
- Parlatır, İsmail, "Türk Romanında Tipler: Feride (Çalıküşu)", *Türk Dili*, S.413, Mayıs 1986.
- Safa, Peyami, *Gün Doğuyor*, Ulus Basımevi, Ankara 1938.
- Safa, Peyami, *Yalnızız*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1978.
- Şenler, Yaşar, *Türk Romanında Reformist Tipler (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e)*, Van 1998.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Huzur*, Ufuk Kitapevi, İstanbul 2001.
- Tekin, Aslan, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.
- Uçman, Abdullah, *Tanpınar Üzerine Yazılar*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.
- Vasfi Mahir, *Yaman*, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.
- Wellek, René-Warren, Austin, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çeviren: Ahmet Edip Uysal), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- Zweig, Stefan, *Üç Büyük Usta*, (Çeviren: Ayda Yörükân), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1995.

